

פרק אחד דיני ממונות

מתניתין

שיתבאר בגמרא.

א-לב

כמו כן, הלימוד מדברי הכתוב "משפט אחד יהיה לכם", להשוות דיני ממונות לדיני נפשות, הוא רק לגבי קבלת העדות, אך לא לגבי ניהולו של הדין עצמו. (1)

לגבי קבלת עדות בדיני נפשות, אמרה תורה בספר דברים [יג טו] "ודרשת וחקרת ושאלת היטב", מלמד הכתוב שיש צורך בדרישה ובחקירה של העדים.

הטעמים לחילוק בניהול הדין בין דיני ממונות לדיני נפשות, יבוארו להלן. (2)

דברי הכתוב בספר ויקרא [כד כב] "משפט אחד יהיה לכם", מלמדים שיש להשווה את דין הממונות לדין הנפשות, וגם בקבלת עדות על ממון צריך לחקור ולדרוש את העדים.

מזה הם החילוקים שיש בין דיני ממונות לדיני נפשות?

אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות שוים הם, בצורך של דרישה ובחקירה של העדים כדי לקבל עדותם. **שנאמר [ויקרא כד כב] "משפט אחד יהיה לכם"**.

ומונה המשנה עשרה חילוקים:

א. דיני ממונות בשלשה דיינים. (3)

דין זה הוא דבר תורה. אבל אמרו חכמים [לעיל ג א, ובגמרא להלן] שאמרו חכמים שדיני ממונות אינם צריכים דרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לווים, וכפי

ודיני נפשות — **בעשרים ושלושה**, הנקראים סנהדרי קטנה. (4)

ב. דיני ממונות — פותחין את הדיון [המשא ומתן] של הדיינים בדברי התובע או הנתבע, בין לזכות בין לחובה. (5)

1. בניהול הדין בדברים שהם זכות וחובה, החילוק פשוט, כי דיני ממונות שונים מדיני נפשות בעצם מהותם: בדיני נפשות לימוד ה"זכות" ולימוד ה"חובה" הוא כלפי האדם הנידון בבית דין, ואילו דיני ממונות, כיון שיש בהם שני בעלי דין, כל לימוד של "חובה" לאחד מהם, הוא צד של "זכות" למשנהו. תוס' ד"ה אחד. עיין ר"ן ורבינו יונה.

3. כמו שלמדנו זאת במשנה [דף ב ב] מהפסוקים. רש"י.

4. והמקור לכך נלמד במשנה בתחילת המסכת.

5. אף על פי שלכאורה "זכותו" של הנתבע, שהוא המוחזק בממון, חשובה יותר מזכותו של

2. בחידושי הר"ן הוסיף, שהנהגת הדין בדיני ממונות אינה שווה לדיני נפשות לפי שיותר ראוי

אבל דיני נפשות — מחזירין לזכות, ואין מחזירין לחובה.

ה. דיני ממונות — הכל מלמדיו זכות וחובה. גם התלמידים היושבים לפני הדיינים, שאינם מכלל דייני בית הדין, יכולים לחוות את דעתם, בין לזכות ובין לחובה.⁽¹⁰⁾

אבל דיני נפשות — הכל, גם התלמידים היושבים לפני הדיינים, מלמדיו זכות. ואין הכל מלמדיו חובה, אלא רק דייני בית הדין.

ו. דיני ממונות — דין המלמד תחילה

ואילו בדיני נפשות — פותחין את הדיון שבין הדיינים לזכות,⁽⁶⁾ ואין פותחין לחובה.⁽⁷⁾

ג. דיני ממונות — מטין מכריעים את הדין על פי רוב של דין אחד, בין לזכות בין לחובה.⁽⁸⁾

ודיני נפשות — מטין על פי רוב של דין אחד רק לזכות, ועל פי שנים לחובה.⁽⁹⁾

ד. דיני ממונות — אם ידעו הדיינים לאחר גמר הדין כי טעות היתה בידם, מחזירין, חוזרים בהם מהכרעת הדין וסותרים אותו, בין לזכות בין לחובה.

[שניים כנגד אחד], כי אם יסכימו כל השלשה, אין זו הטייה.

9. במשנה בתחילת המסכת, מבואר שלומדים זאת מהפסוק "לא תהיה אחר רבים לרעות", ומאידך כתיב "אחרי רבים לנטות", מלמד הכתוב שלא תהא הטייתך לרעה כהטייתך לטובה, אלא תהא הטייתך לטובה על פי רוב של דין אחד, והטייתך לרעה על פי שניים. ומבאר שם רש"י, שכך אומר הכתוב: לא תהיה אחרי רבים לרעות על פי אחד, אבל אחרי רבים בשנים, אפילו לרעות.

10. לפי שחובתו של זה היא זכותו של זה. ר"ן ולהלן [לג ב] כתב הר"ן, שכל זה אמור רק כאשר נחלקו הדיינים ביניהם, אך אם כל הדיינים הסכימו ביניהם, אין יכולים התלמידים להתערב ולהביע את דעתם, כי ראוי שיהיה פסק הדין על פי הדיינים שהווקקו והובררו לאותו דין. ועוד כתב הר"ן, שיכולים התלמידים להתערב רק אם הסכימו לכך בעלי הדין, אך אם הם קיבלו עליהם רק את הדיינים המסויימים האלה, אין אפשרות להתחשב בדעת התלמידים.

התובע, שהוא המוציא מחבירו, ועליו להביא את הראיה, אין זכות זו עדיפה עד שיצטרכו להודקק אליו תחילה. ר"ן ורבינו יונה. ולעיל הבאנו תירוץ נוסף בשם הר"ן, שהנהגת הדין בדיני ממונות אינה שוה לדיני נפשות, לפי שיותר ראוי שנחמיר בדיני נפשות מדיני ממונות, ולא נאמר הפסוק "משפט אחד" אלא לגבי קבלת העדות ולא לגבי מהלך הדיון.

6. בגמרא נחלקו האמוראים כיצד היא הפתיחה בזכות.

7. הטעם יבואר בגמרא.

8. רש"י מביא את הלימוד של הגמרא לקמן לו ב מ"לא תטה משפט אבינך בריבוי", אבל אתה מטה משפט שור הנסקל, וכל שכן שאר דיני ממונות לפי רוב של דין אחד. אך כתב הר"ן שכל הלימוד הזה נצרך רק לגבי הממון של מוציא שם רע, הנידון בבית דין של עשרים ושלשה, אבל לסתם ממון, הנידון בבית דין של שלשה, אין צורך בשום לימוד, שהרי לעולם לא תיתכן הטייה אלא על פי רוב של דין אחד

אין פוסקים את דינו להריגה בו ביום, אלא ילינו את דינו עד מחר בבוקר, שמא ימצאו לו במשך הלילה זכות.

לפיכך, אין דנין דיני נפשות לא בערב שבת ולא בערב יום טוב. כי שמא יסכימו בו ביום שהוא חייב, ויצטרכו להלין את דינו בליל שבת כדי למצוא לו זכות. ואם לא ימצאו לו זכות, לא תהא אפשרות להרגו למחרת בבוקר, כי אין מיתת בית דין דוחה שבת יום טוב. ואי אפשר להשהות את מיתתו עד ליום ראשון מפני עינוי הדין.⁽¹³⁾

ט. דיני ממונות, וכן דיני הטמאות והטהרות [שהן שאלות של הוראה בטומאה וטהרה, ואינם דינים לגבי זכות או חובה] — מתחילין מן הגדול שבדיינים, ושומעים את דבריו.⁽¹⁴⁾

דיני נפשות — מתחילין מן הצד, מן הקטן שבדיינים, כדי לא ייסתמו דברי הקטנים מפני הגדולים, לפי שנאמר "לא תענה על ריב", וקרינן "לא תענה על רב", שאין לו לקטן לחלוק על דברי הרב, הגדול.⁽¹⁵⁾

י. הכל, אפילו פסולי יוחסין כגון ממזר, כשרין לדון דיני ממונות.

חובה, יכול לחזור בו בזמן הדיון, ומלמד זכות. וכמו כן דיין המלמד זכות, יכול לחזור בו, ומלמד חובה.

אך **בדיני נפשות — רק הדיין המלמד חובה** יכול לחזור בו לאחר מכן, ומלמד זכות. אבל הדיין המלמד זכות — אין יכול לחזור בשעת הדיון וללמד חובה, כדי שישתדל להמשיך ולהתאמץ במציאת זכות, כי התורה אמרה "הצילו העדה", שיש לחזור על הצלת הנידון כדי שלא ייהרג. אבל בשלב האחרון, לפני הכרעת הדין, יכול הוא לחזור בו מצד הזכות, ולומר שלדעתו יש לחייבו.

ז. דיני ממונות דנין את המשא ומתן ביום, ואם רצו, גומריין אותם אפילו בלילה.

דיני נפשות — דנין ביום,⁽¹¹⁾ וגומריין ביום.⁽¹²⁾

ח. דיני ממונות — גומריין בו ביום, בין לזכות בין לחובה.

דיני נפשות — גומריין בו ביום לזכות, שאם זיכוהו ביום ראשון, פוסקים דינו לזכות מיד. וביום שלאחריו לחובה. אם לא יכלו לזכותו ביום הראשון, אלא הסכימו עליו לחובה,

13. בירושלמי ביצה ה ב, מבואר שהאיסור לדון בערב שבת ובערב יום טוב הוא מן התורה.

14. רמב"ם.

15. רש"י, רמב"ם. ואילו בדיני ממונות לא החמירו בכך. ר"ן. אבל כתב הנמוקי יוסף, וכן פסק הרמ"א בשו"ע יח א שטוב להתחיל גם בדיני ממונות מן הקטן.

11. המקור מבואר בגמרא להלן לה א [על פי רש"י שם], שנאמר [במדבר כה ד] "קח את כל ראשי העם [לדון דין מיתה], והוקע אותם לה' נגד השמש". דהיינו, חייבים לדונם ולהורגם דוקא לפני בוא השמש.

12. המאירי מוסיף עוד טעם על האמור בהערה הקודמת, שאין לומר שיהיה גמר הדין בלילה וההוקעה למחרת ביום, שאם כן, נמצא אתה מענה את דינו.

עמנו הייתם, במקום פלוני אחר! — השטר כשר, ועדיו כשרין, ואינם מוזמים, כי חיישינן, יש לנו לחוש ולומר שאין זו עדות שקר, אלא שמא איחרוהו וכתבוהו, ולכן אין הזמתם הזמה.⁽¹⁷⁾

ומוכיחה הגמרא: ואי סלקא דעתך בעינן גם בדיני ממונות דרישה וחקירה, כדי שאם יוכחו העדים תבטל עדותם, היכי "חיישינן" שמא איחרוהו וכתבוהו? כיצד יכולים אנו מספק, שמא נכתב בו תאריך מאוחר, להכשיר את עדותם המוכחשת מעדים אחרים!?

אך דוחה הגמרא: וליטעמין, עד שהקשית מברייאת זו, תיקשי לך מתניתין, ממשנה מפורשת, שהיא שגורה בפי הכל, ואינך צריך להקשות מברייאת שאינה ידועה לכל.

דתנן: שטרי חוב המוקדמין, שנכתב בהם מן הקודם לזמן ההלואה — פסולים, כי שמא יבואו לגבות בהם שלא כדין מלקוחות שקנו

ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות, אלא כהנים, ליום וישראלים מיוחסים, המשיאין את בנותיהם לכהונה.

גמרא

שנינו בתחילת המשנה: אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה, שנאמר [ויקרא כד] "משפט אחד יהיה לכם".

ותמהה הגמרא: דיני ממונות, מי בעינן דרישה וחקירה?

ורמינהו סתירה לכך, ממה ששנינו בברייתא בתוספתא [מכות פרק א]:

שטר שזמנו [זמן כתיבת השטר] כתוב "באחד בניסן בשמיטה,⁽¹⁶⁾ במקום פלוני".

ובאו עדים ואמרו לעדי השטר: היאך אתם מעידין על שטר זה שנכתב ביום הזה במקום פלוני האמור בשטר, והלא ביום פלוני זה,

16. האמור בשטר, ונמצא שאין כאן הזמה כלל. כך ביארו התוס'.

אך רש"י נדחק לבאר, שראו העדים את ההלואה בזמן מוקדם מהזמן שכתבו את השטר. לפי שהוטל על העדים לכתוב את השטר, במקום ההלואה, אך הם לא כתבוהו מיד, אלא כתבוהו לאחר מכן, במקום אחר, שעליו העידו העדים המזימים שהיו בו עמהם. אך הם ציינו בשטר רק את מקום ההלואה ולא הזכירו בו את מקום הכתיבה. ולכן, הם אינם מוזמים על ידי העדים השניים, לפי שאכן הם היו עמהם באותו המקום, אבל כתבו בו שטר שבו מצויין מקום ההלואה, והיא אכן נעשתה במקום אחר, ובתאריך שלפני התאריך המופיע בשטר.

16. הברייתא אמרה כאן חידוש נוסף, שעל אף שנכתב בו באחד לניסן בשנת השמיטה, השטר כשר, וכפי שתבאר הגמרא בסמוך.

ותאריך הגבייה של החוב אינו מבואר בברייתא, ולכן צריך לומר, שאם הוא לפני סוף השנה, אין השביעית משמטת אותו, לפי שאין השביעית משמטת אלא בסופה. ואם היה התאריך של הגבייה לאחר סוף השנה השביעית, צריך לומר שכתב המלוה פרוזבול על החוב, או שהיה לו עליו משכון, שאז אין השביעית משמטת. רש"י

17. בפשטות אפשר לבאר, שכתבו את השטר במקום ההלואה, אלא שכתבו בו זמן מאוחר, והלכו להם, ולכן לא היו באותו המקום בזמן

השמיטה, כי הם חוששים שמא תשטט השמיטה בסופה את החוב, ונמצא **דליכא למימר** את התירוץ [כלפי מה שהעידו העדים האחרים כי עדי השטר היו עמהם במקום אחר מהמקום המופיע בשטר] **שמא איחרוהו העדים החתומים בשטר וכתבוהו במועד מאוחר**, של אחד בניסן בשנת השמיטה, היות **דלא מרע לשטריה**, אין העדים עושים כן, כדי לא להרע את השטר. לפי שאיחור כתיבת השטר לתאריך הזה מרע את השטר, כי אנשים מרננים עליו שהוא מזויף, שהרי אין דרך בני אדם להלוות אז כסף — **אפילו הכי, כיון דשביעית רק בפופה משמטת** — **מכשרינן** לשטר, ואין אנו חוששים שמא לא ראו העדים החתומים בו את ההלואה.

מכל מקום, בין מהמשנה ובין מהברייתא, קשיא הסתירה ממשנתנו. שהרי אם כדברי משנתנו, שגם בדיני ממונות יש צורך שיעמדו העדים בדרישה וחקירה, כיצד מכשירים אנו שטרי חוב מאוחרים על אף שהתאריך שעליו הם חתומים הוא תאריך שיש עליו עדים אחרים המעידים שהוא אינו נכון!?

(סימן: חרפ"ש).

ונאמרו בתירוץ הסתירה ממשנתנו לדברי המשנה והברייתא בשטרי חוב המאוחרים, ארבעה תירוצים, על ידי ארבעה אמוראים, וסימן האות [הראשונה או השניה] של ארבעת שמותיהם הוא "חרפ"ש, וכפי

את הקרקע מהלווה עוד לפני ההלואה, ולא היתה הקרקע הזאת משועבדת לפרעון החוב.⁽¹⁸⁾

ושטרי חוב המאוחרים, כגון שבאו עדים אחרים, ומעידים שראו כי ההלואה הזאת נעשתה בתאריך מוקדם מהזמן הכתוב בשטר, והזמן שבשטר שחתמו עליו העדים הוא זמן מאוחר, **כשריין**. כי אין כל תקלה בדבר, ואדרבה, מעליותא היא ללקוחות, לפי שנמחל השיעבוד שעל הקרקע מזמן ההלואה ועד הזמן הכתוב בשטר.

ואי סלקא דעתך דיני ממונות בעינן דרישה וחקירה, תיקשי, שטרי חוב מאוחרין, אמאי **כשריין**, הרי כיון שיש שני עדים המעידים שלא נעשתה ההלואה בתאריך המופיע בשטר, כי הם ראו שההלואה נעשתה בתאריך מוקדם, יש לנו לחוש שמא העדים החתומים בשטר לא ראו כלל את ההלואה, שהרי הוכחה עדותם לגבי ראיתם בתאריך המופיע בשטר.⁽¹⁹⁾

ודוחה הגמרא את הדחיה: **הא**, טענתך שאם כן יש להקשות מהמשנה ולא מהברייתא, **לא קשיא**. היות **דעדיפא מינה קאמרינן**, יש חידוש בדברי הברייתא הנותנים תוקף להלכה זו יותר מדברי המשנה, ולכן עדיף להקשות מדברי הברייתא. כי מתבאר בברייתא, **דאפילו שטר מאוחר שנכתב בו תאריך של אחד בניסן בשמיטה**, **דלא שביחי אינשי דמוזפי**, שאין זה שכיח שילוו בני אדם כסף לחבריהם ערב סיום שנת

19. ועדותם של העדים האחרים היא על מלוה בעל פה, ואין כאן מלוה בשטר. רש"י

18. ופסלו אותם חכמים לגמרי, בתורת קנס, שלא יוכלו לגבות בהם מנכסים משועבדים אפילו מזמן ההלואה. רש"י

שיבואר.

התירוץ הראשון הוא של רבי חנינא [ומצויין באות ח' מתוך חרפ"ש]:

אמר רבי חנינא: דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה, שנאמר "משפט אחד יהיה לכם". וממנו למדנו שיש להשוות את קבלת העדות בדיני ממונות לדיני נפשות. וזהו דין המשנה.

ומה טעם אמרו במשנה וברייתא של שטרות המאוחרים, שדיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה? משום תקנת חכמים, כדי שלא תנעול דלת בפני לויין. שלא יחששו המלווים שמא לא יעמדו עדי ההלוואה בדרישה ובחקירה, ויימנעו מלהלוות כסף לזקוקים להלוואה.⁽²⁰⁾

ותמהה הגמרא: **אלא מעתה**, שאמרת, תיקנו חכמים שאין לדרוש ולחקור את עדי הממונות, ניטלת היכולת מהדיינים בבית הדין לברר את האמת באמצעות דרישה וחקירה של העדים, ואם כן, אם טעו הדיינים, ופסקו שלא כהלכה, לא ישלמו למפסיד את ההפסד שגרמו לו, שהרי אם היו יכולים לדרוש ולחקור, יתכן והיו מגיעים לחקר האמת!?

לב-ב

ומתרצת הגמרא: אם תאמר שאין הדיינים צריכים לשלם עקב טעותם, אם כן, כל שכן שתנעול דלת בפני לויין. לפי שיחששו המלווים שמא יטעו הדיינים לרעתם, וגם אם יצליחו להוכיח את טעותם לא ישלמו להם הדיינים, ויימנעו המלווים מלהלוות את כספם.

התירוץ השני הוא של רבא [ומצויין באות ר' מתוך חרפ"ש].

רבא אמר: אין צורך לומר שמשנתנו נשנית לפני התקנה של נעילת דלת, אלא מתניתין דהבא אינה עוסקת בכל דיני ממונות, אלא עוסקת רק בדיני קנסות, שגם הם נקראים "דיני ממונות", אך אין בהם את החשש של נעילת דלת.

ואידך, המשנה והברייתא של שטרי חוב מאוחרים, עוסקת בהודאות והלוואות, שיש לחוש בהם לנעילת דלת, ובהן תיקנו חכמים שידונו בלי דרישה וחקירה.⁽²¹⁾

התירוץ השלישי הוא של רב פפא [ומצויין באות פ' מתוך חרפ"ש]

רב פפא אמר: אידי ואידי, זה וזה, מדברים בהודאה והלוואה.⁽²²⁾

השיטות השונות.

21. ו"הודאות" משמעותן עדים המעידים לטובת המלווה, שהודה לו הלווה בפניהם על חובו כלפיו. רש"י

22. ולא נחלקו רבא ורב פפא בעיקר הדין. חידושי הר"ן.

20. ודנו האחרונים, האם לאחר שתקנו חכמים שלא צריך דרישה וחקירה, יש לעדות הזאת תוקף מן התורה, לפי שאין הדרישה והחקירה מכלל העדות, אלא היא חיוב על בית דין לחקור ולדרוש את העדים, או שללא דרישה וחקירה אין זו עדות מן התורה אלא רק מדרבנן. ועיין במשנת יעבץ חושן משפט סימן יא שהביא את